

Knapp Éva

Báthory István lengyel király könyvajándéka az ELTE Egyetemi Könyvtárban

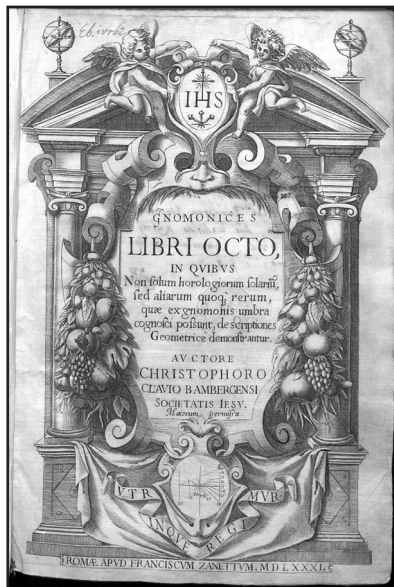
A kora újkori Európa humanista műveltségű uralkodói gyakran ajándékoztak értékes, egyedivé tett nyomtatványokat. Az ELTE Egyetemi Könyvtár törzsgyűjteménye több királyi ajándékkönyv őrzőhelyévé vált – elsősorban a 18. század utolsó negyedét követően, amikor államosították jogelődjét, a nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárát, és hosszú időre a feloszlott szerzetesrendi könyvtárak országos gyűjtőközpontjává minősítették.

Pázmány Péter 17. századi tudós könyvgyűjteménye maradványát, pozsonyi magánkönyvtárának ide került töredékrészét bemutatva¹ néhány évvel ezelőtt felhívtam a figyelmet II. Ferdinánd német-római császár, magyar és cseh király Pázmánynak ajándékozott, az ELTE Egyetemi Könyvtárba került könyvajándékára. A VI. században élt Ioannes Filoponos görög-latin nyelven közreadott műve a Teremtés Könyve első fejezetéről szól. A nyomtatványt (Joannis Philoponi In Cap. I. Geneseos, De mundi creatione libri septem [...], Viennae Austriae, Gregorius Gelbhaar, 1630.) egy, a bécsi császári könyvtárban őrzött kéziratból rendezték sajtó alá az uralkodó, II. Ferdinánd engedélyével (1626. augusztus 4.) és Balthasar Cordier (1592–1650) antwerpeni jezsuita szellemi közreműködésével. A különlegesen mives kötéssel (sötétvörös bőrkötés, elől és hátul aranyozott vaknyomásos léniával, a sarkokban aranyozott vaknyomásos virágokkal, királyi supralibros-szal – elől II. Ferdinánd kiscímere, hátul II. Ferdinánd középcímer), aranymetszéssel és a címlapon Pázmány Péter kézzel festett bíborosi címerével egyedivé tett kötetet a supralibros tanúsága szerint Pázmány valószínűleg bíborossá kreálása (1629) alkalmából kapta ajándékként az uralkodótól (a példány jelzete: Bar.11007). Hasonló, uralkodóktól származó kötetek – esetenként ennél bonyolultabb úton-módon – szintén a gazdag és kiemelkedően értékes történelmi gyűjtemény részei lettek.

Közismert történelmi tény, hogy a varsói lengyel királyválasztó gyűlésen (1575. november) Báthory István ugyan mindössze egyetlen szavazatot kapott, de a Miksa császárral elégedetlen lengyel nemesség jelentős része az erdélyi fejedelem mellé állt. Báthory 1576. januárban tette le a királyi esküt, majd Krakóba ment, ahol feleségül vette Jagello Annát, és ugyanebben az évben királlyá koronázták. A magas műveltségű katolikus, de Habs-

burg-ellenes Báthory a művészetek széles körű pártfogója volt, nem véletlen, hogy a történetíró Kemény János alakját Hunyadi Mátyás királlyal állította párhuzamba.² A lengyel királyi udvarban Báthory mellett több magyar személy töltött be magasabb pozíciót. Így például Wesselényi Ferenc volt Báthory első kamarása, és a nagy műveltségű humanista, Kovacsóczy Farkas is két évig tevékenykedett a királyi udvarban. Báthory mellett szolgált továbbá Abafáji Gyulay Pál, Kendy Péter, Chiakor György, Posgai Zsigmond, Horváth András, Károlyi Boldizsár, Palotai György, Kemény Boldizsár, Büdöskuthy István, Szilvási Boldizsár, Bánffy István, Bezerédi Ferenc, Irinyi György, Karácson István, Bakai György és még sokan mások.

Egy Abafáji Gyulay Pál kezétől származó könyvbejegyzés szerint („Paullus Giulaÿ, donatum sibi ab Rege Poloniarum Stephano librum [...]”) Báthory István megajándékozta őt Cristoforo Clavio (1538–1612) jezsuita matematikus és csillagász 1581-ben Rómában megjelent *Gnomonices libri octo* (Roma, F. Zanetti, 1581) című munkájával.³

Christophorus Clavius, Gnomonices libri octo (Roma, F. Zanetti, 1581), díszcímlap

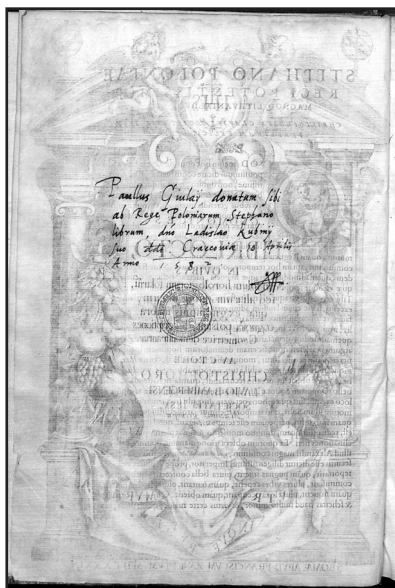
Claviónak (Clavius), a vatikáni csillagvizsgáló megalapítójának, akit kortársai a 16. század Euklidészének neveztek, több magyar tanítványa volt,⁴ s e munkája mecénásának Báthory Istvánt nyerte meg. A mű az árnyékvető pálcáról (gnomon, gnómón), az egyik legősbibb és legegyszerűbb csillagászati mérőműszerről szól, amelyet bizonyos mértékben napóráként is lehet használni. A kötet Báthorynak szóló dedikációjában a szerző egyaránt dicséri mecénásának műveltségét, a jezsuita rend iránti liberalitás-át, valamint katolikus hitét és állhatatosságát.

A jó állapotú, alig használt kötetben használói bejegyzés nem található. A kötetet – a már bemutatott, II. Ferdinándtól Pázmánynak ajándékozott kötethez hasonlóan – díszes kötéssel látták el, mely minden valószínűség szerint Rómában készült 1581-ben, a nyomda gondoskodásának megfelelően. A mecénás Báthory Istvánnak „címzett” sötétvörös

bőrkötést elől és hátul aranyozott vaknyomásos léniákkal, geometrikus motívumokkal és stilizált aranyozott vaknyomásos levelekkel, pillangókkal és méhekkal díszítették. A kötés előlapjának közepére a koronás Báthory-címert (királyi supralibros) nyomták. A királyhoz méltó kötés aranymetszéssel egészül ki. (2. kép)

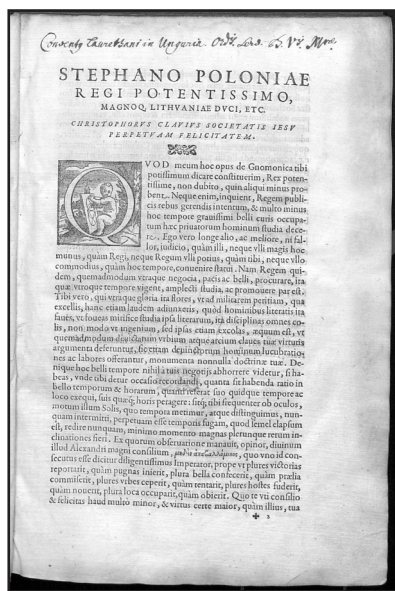
Az első kötéstábla

Abafűji Gyulai Pál kézíratos bejegyzése a díszcímlap hátoldalán

A mű díszcímlapjának hátoldalán olvasható Gyulai-bejegyzéssel (3. kép) – mely a kötetet Kubinyi Lászlónak szóló tovább ajándékozó szöveggel folytatódik („[...] domino

Ladislo Kubiny suo dedit. Cracoviae, 10 Aprilis Anno 1582.”) – és a dedikációs lap felső részére írt „Conventus Laurethani in Ungaria Ord[in]is Serv[orum] B[eat]ae V[irgin]is M[ari]ae” újabb tulajdonosi bejegyzéssel (4. kép) a közelmúltban ketten is foglalkoztak. Boross Klára egy kiállítási katalógus tételében írta le a két kéziratos bejegyzést és megállapította, hogy a kötet a lorettoi szervita könyvtárból került az Egyetemi Könyvtárba.⁵ Viskolcz Noémi Nádasdy Ferenc könyvtáráról szóló munkájában értekezett a kötetről. Viskolcz szerint ez a könyv „[...] a király személyes példánya lehetett, aki azonban nem tartott igényt rá [...] Gyulai [I] Pálnak adta, majd ő Kubinyi Lászlónak továbbította 1582-ben. Hogy hogyan és mikor jutott a Nádasdykhoz, források híján nem lehet megállapítani (a lorettoi szerviták bejegyzése alapján feltételezhető, hogy a kötet Nádasdyé volt)”.⁶

A lorettoi szerviták tulajdonosi bejegyzése

Mindkettőjük figyelmét elkerülte a díszes kötés elő táblájának felső részén a geometrikus dísz-sor alatti kettős léniára nyomott supralibros (C G T D B F R H P), melynek segítségével jól rekonstruálható a kötet „útja” Rómától az ELTE Egyetemi Könyvtárig.

Abafáji Gyulay Pál (latinus nevén Paulus Giulanus, Paulus Julianus), Báthory István humanista műveltségű titkára a páduai egyetemen tanult, ismeretségi köréhez tartozott – többek között – Thurzó Elek és Szaniszló, Horváth Gergely, Listhius János, Pesthy Ferenc, Kubinyi László, Hoffmann György. Baráti köréhez tartozott – szintén többek között – Kovacsóczy Farkas, Verancsics Faustus és Zsámboky János.⁷ Bekes Gáspár titkáráként érkezett Lengyelországba, ahol 1577-től Báthory titkára lett, s nemességét is nyert ugyanezen évben november 4-én. Királyi titkárként elősorban adminisztratív és szervező munkát végzett. A Báthory által mecénált Clavio-munkát közvetlenül megjelenése után kaphatta ajándékba a királytól. Gyulay könyvszerető és -gyűjtő diplomata, politikus és író volt. Végredelele elején külön rendelkezett könyveiről (illetve talán könyvei egy részéről).⁸ 1582-ben, amikor a királyi ajándékkötetet tovább ajándékozta, két jelentős

hivatali megbízatása volt. Vilnából Krakkóba utazott közelebről nem részletezett királyi ügyekben, valamint felkereste Gniezno érsekét Blonában. Minden valószínűség szerint krakkói útja alkalmával, április 10-én találkozott egykori páduai diáktársával, Kubinyi Lászlóval, akinek ismeretlen okból átadta a díszes Clavio-kötetet, és ennek tényét bejegyezte a nyomtatványba.

Kubinyi (I.) László egyik fia, Tamás Árva vármegye követe volt, aki minden valószínűség szerint a megye származás szerinti örökös főispánjának, a könyvgyűjtő Thurzó Györgynek (1567–1616) adta tovább a nyomtatványt. A kötet supralibros-ának tanúsága szerint (C G T D B F R H P = Comes Georgius Thurzó de Bethlenfalva Regni Hungariae Palatinus) a kötet Thurzó nádorrá választását követően (1609) került bicsei gyűjteményébe.⁹ Ismeretes, hogy Thurzó György bejegyezte könyveibe a jelmondatát, esetenként megemlékezett a beszerzés körülményeiről is, könyveit maga köttette, s a fennmaradt köteteken gyakori a supralibros.¹⁰ A Thurzó-könyvtár egyben a nádori reprezentáció része volt, s Thurzó György halála után örökösei megosztottak a könyveken. Az egykori nádori könyvtár állományának mintegy negyede maradt fenn, vált példányszerűen is rekonstruálhatóvá. A Clavio-kötetet e történeti állományrekonstrukció keretében még nem vették számba, jóllehet ide tartozik.

A Báthory István lengyel királyhoz kötődő Clavio-példányt Thurzó György nádor fia, Thurzó Imre (1598–1621) árvai főispán, királyi táblabíró és nádor örökölhette, aki 1618-ban vette feleségül Nyáry Krisztinát (1604–1641). Thurzó Imre halála után özvegye vihette magával a kötetet második házasságába, melyet 1624-ben kötött Esterházy Miklóssal, aki 1625-től volt Magyarország nádora. Elképzelhető az is, hogy Esterházy Miklós erről a nevezetes példányról már akkor tudomást szerzett, amikor a nagynénjénél, Kubinyi Lászlóné Esterházy Magdolnánál nevelkedett. Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina házasságából kilenc gyermek született, közülük Esterházy Júlia Anna (1630–1669) hozománya részeként kaphatta meg a kötetet, amikor férjhez ment Nádasdy Ferenchez (1623–1671). Így került Clavio munkája a nevezetes Thurzó-könyvtárból egy másik, szintén nevezetes gyűjteménybe, a Nádasdy-könyvtárba.

A Wesselényi összeesküvésben való részesség miatt lefejezett Nádasdy Ferenc teljes vagyonát elkobozta a királyi kincstár, s könyvtárának egy részét a lorettomi szervita rendház kapta meg. Így került Lorettomba Clavio *Gnomonices libri octo*ja is, amint erről a már említett „Conventus Laurethani in Ungaria Ord[in]is Serv[orum] B[eatae] V[irgin]is M[ari]ae” tulajdonosi bejegyzés tanúskodik. Lorettomból a szervita rendház felosztatása után a Nádasdy-könyvek egy része 1787-ben a jelenlegi ELTE Egyetemi Könyvtár jogelőd könyvtárába, a felosztatott szerzetesrendi könyvtárak országos „gyűjtőközpontjába” került, s a kötetnek máig ez a gyűjtemény az őrzőhelye.

JEGYZETEK

1. Knapp Éva: Pázmány relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012.
2. Vö., Báthory István emlékezete. szerk. Nagy László. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1994.
3. A kötet jelzete az ELTE Egyetemi Könyvtárban Ant.6000.
4. Clavius tanítványa volt például Nagy János, aki 1594–1600 között Rómában végezte tanulmányait. Hazatérése után Nagy az Osztrák-Magyar Jezsuita Provincia két egyetemén,

Grazban és Bécsben tanított matematikát, melynek keretében különféle hasznos, gyakorlati ismereteket is el lehetett sajátítani, így például a földmérést, a csillagászatot, a napórák állítását és az optika törvényszerűségeit.

5. Boross Klára: Cristoforo Clavio, jezsuita csillagász munkája Báthory István király számára, Rómában készült díszkötésben. In: Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). szerk. Mikós Árpád, Verő Mária. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2008. 127–128.
6. Viskolcz Noémi: A meczenatúra színterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára. Szeged – Budapest, Szegedi Tudományegyetem – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 34, 565.
7. Vö., Szabó György: Abafáji Gyulay Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974; Gábor Almási: The Uses of Humanism: Johannes Sambucus (1531–1584), Andreas Dudith (1533–1589) and the Republic of Letters in East Central Europe, Leiden – Boston, Brill, 2009. 62–63, 94, 358.
8. „Az mely deák és görög könyveim cancellarius uramnál vannak, mellyeknek mind registroma vagyon, hagyom az brassai város bibliothecájának.” Szabó, i. m. (7. jegyzet) 111.
9. Vö., Ludányi Mária: Könyvtárrendezés Thurzó György nádor udvarában 1611-ben = Collectanea Tiburtiana, Szeged, 1990, 271–277.
10. Thurzó György többféle supralibros-t használt, így például: GTDB = Georgius Thurzó de Bethlenfalva; GTDPCA = Georgius Thurzó de Bethlenfalva Perpetuus Comes Arvensis; SAC = Supremus Arvensis Comes; CGTRHP = Comes Georgius Thurzó Regni Hungariae Palatinus, valamint a Clavio-köteten alkalmazott supralibros. Helena Saktorová, Thurzó György nádor és az Illésházyak családi könyvtára. In: Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700. szerk. Monok István. Budapest, OSZK, 2005. 141–147.

Az Országos Széchényi Könyvtár (mint az Arany-kéziratok jelentős részének őrzője) a kezdetektől részt vállalt az **Arany János-émlékév 2017** szakmai előkészítésében, s méltó megünnepléséhez változatos programokkal járul hozzá. Ízelítő a programokból:

2017 április végén **„Más csak levelenként kapja a borostyánt...”** című

interaktív **Arany János-kiállítás;**

200 határon inneni és túli **kortárs magyar költő autográf, Arany János emlékének szentelt, vagy az életműhöz kapcsolódó kéziratos verse**

az OSZK Kézirattár külön fondjában;

2017. október 14. és november 17. között **„Te aranyok Aranya!”** címmel **Arany János-szavalóverseny** magyarországi és határon túli magyar felső tagozatos és középis-kolás diákok számára;

2017. november 23-24-én **OSZK Tudományos Ülésszak**, amelyet a Kaláka együttes és Huzella Péter közös **Arany-koncertje zár;**

2017. november 24–25-én Arany János Családi Napok **kézműves-foglalkozással, közös játékokkal, adventi könyvvásárral.**